

تحولات حقوق کیفری اطفال در فرانسه در پرتو قانون «عدالت کیفری

کودکان و نوجوانان»^۱

(مقاله علمی-پژوهشی)

شهرام ابراهیمی*

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰

چکیده

تصویب‌نامه قانونی دوم فوریه ۱۹۴۵ فرانسه در خصوص کودکان و نوجوانان بزهکار، با سه‌ربع قرن حیات و هفتادوپنج بار اصلاح، اگرچه در فرهنگ جامعه حقوقی این کشور به‌خوبی مستقر شده بود و حتی نسبت به آن، تعلق خاطر جدی وجود داشت، در نهایت، در سال ۲۰۲۱ نسخ و «قانون عدالت کیفری کودکان و نوجوانان» جایگزین آن شد. حقوق کیفری اطفال در این قانون، با سه تغییر اساسی در قلمرو «سن مسئولیت»، «تدابیر تربیتی» و «آیین دادرسی» مواجه شده است. بستر تولد و نیز فرایند تصویب این قانون، دلایل توجیه‌کننده، اصول و فلسفه حاکم بر آن و نیز حدود استقلال حقوق کیفری اطفال در این مقاله بررسی شده است.

کلیدواژه‌گان:

عدالت کیفری اطفال، کودک و نوجوان، سن مسئولیت، بزه‌دیده، سن تمیز.

---

1. Le code de la justice pénale des mineurs.

* دانشیار بخش حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه شیراز

Shahram.ebrahimi@gmail.com

مقدمه

حقوق کیفری اطفال فرانسه همواره در حال تحول و بازبینی است.^۱ نخستین قانون اختصاصی اطفال بزهکار در فرانسه سال ۱۹۱۲ با عنوان «قانون دادگاه‌های اطفال و آزادی تحت مراقبت» به تصویب رسید. این اقدام، نقطه آغاز حقوق مدرن اطفال بزهکار در این کشور محسوب می‌شود. سه آورده مهم این قانون عبارت بود از: جایگزینی تدابیر تربیتی و اصلاحی به جای تدابیر سرکوبی، پیش‌بینی دادگاه تخصصی جهت رسیدگی به جرائم اطفال و ایجاد نظام آزادی تحت مراقبت. حیات این قانون نزدیک به سه دهه ادامه داشت. رشد و توسعه علم اداره زندان و کیفرشناسی از یک‌سو، و تجارب مربوط به اجرای قانون و نیز تولد مفاهیم جدید در قلمرو روان‌شناختی و امور تربیتی از سوی دیگر، نشان داد قانون در حال اجرا، دربردارنده اصول سخت‌گیرانه‌ای است که باید ملایم و تعدیل شود و خلأهایی دارد که باید رفع و مقرراتی کهنه که باید نسخ شود. در این شرایط، تصویب‌نامه قانونی ۱۹۴۵ با هدف تجمیع مقررات و اصلاحات متعدد و رفع آن ایرادها و کمبودها، با الهام از نظام دفاع اجتماعی نوین و تأکید بر سه اصل عدم مسئولیت اطفال بزهکار، اولویت رفتار تربیتی-اصلاحی با مرتکب و در نهایت اصل اعطای صلاحیت به دادگاه‌های تخصصی متولد شد. تفکر اصلی حاکم بر این قانون، شناخت شخصیت واقعی مرتکب به جای احراز عمل مادی مورد سرزنش است؛ یعنی برتری مدل حمایتی-سرپرستی به مدل عدالت‌محور. در مدل عدالت‌محور تمرکز بر جرم و میزان اختلال آن در جامعه است، حال آنکه مدل حمایتی بر شخص مرتکب و نه عمل او و نیز تلاش برای سازگاری شخصیت وی با اقتضائات زندگی اجتماعی از طریق تدابیر تربیتی متناسب تأکید دارد.^۲ شرط دستیابی به این هدف، سپردن رسیدگی جرائم این دسته به قضات متخصص از گذر یک آیین دادرسی افتراقی^۳

۱. لاسال، ژان ایو، «صغار در معرض خطر در حقوق فرانسه: مددکاری تربیتی»، ترجمه علی حسین

نجفی ابرندآبادی، نشریه تحقیقات حقوقی، دوره ۱۰، شماره ۴۶، سال ۱۳۸۶، ص ۲۰۰.

2. Gassin, Raymond, Faut-il réviser l'ordonnance du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante? Normes pénales et violences des jeunes Profileurs: théorie et pratique, Problèmes actuels de science criminelle - Tome 16, p.44.

۳. «در خصوص سیاست جنایی افتراقی اطفال و نوجوانان در حقوق ایران» ر.ک: شیر، عباس، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۳، آبان ۱۴۰۱، صفحه ۹۳-۱۰۵.

ملایم و متفاوت با آیین دادرسی عمومی است. آورده اصلی مطالعات و تحقیقات جرم‌شناسی نیز تأکید بر جنبه انسانی جرم، یعنی مرتکب آن بود.^۱

لذا نخستین بار در این کشور، نظام حقوقی ناظر به اطفال بزهکار از نظام حقوقی بزرگسالان تفکیک شد. قانون مجازات فرانسه که در مارس ۱۹۹۲ به تصویب رسید و جای قانون جزای ۱۸۱۰، مشهور به «کُد ناپلئون» را گرفت نیز به مقوله اطفال نپرداخت و تصویب‌نامه قانونی ۱۹۴۵ در خصوص کودکان و نوجوانان بزهکار، با حدود شصت سال حیات و هفتادوپنج بار اصلاح، همچنان مرجع تعیین‌کننده قواعد اجرایی در خصوص اطفال بزهکار محسوب می‌شد. لیکن افزایش کمی و کیفی جرائم اطفال، همواره این بحث را در محافل حقوقی مطرح می‌کرد که آیا وقت آن نرسیده که این متن نیز اصلاح شود؟

این تصویب‌نامه قانونی سرانجام در سال ۲۰۲۱ نسخ و قانون عدالت کیفری کودکان و نوجوانان جایگزین آن شد. قانون‌گذار با تصویب این قانون (کد^۲) به دنبال بازتأیید اهداف بنیادین عدالت کیفری اطفال که در تصویب‌نامه قانونی ۱۹۴۵ پیش‌بینی شده بود، ایجاد انسجام و شفافیت در قانون، ساده‌سازی شیوه‌های تعقیب و تدابیر تربیتی، کاهش فاصله زمانی بین روز ارتکاب و رسیدگی و صدور رأی، محدود ساختن امکان توسل به بازداشت موقت و توجه بیشتر به وضعیت بزه‌دیدگان^۳ جرائم اطفال^۴ بود. قانون حاضر که البته مفصل و حجیم است، جمع‌آوری صرف قواعد موجود یا سازمان‌دهی موضوعی آن نیست؛ بلکه مجموعه‌ای ابتکاری همراه با

۱. نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، درباره سیاست جنایی افتراقی، «دیباچه» در: کریستین لازرژ، درآمدی بر سیاست جنایی، ترجمه نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، نشر میزان، چاپ دهم، ۱۴۰۱، ص ۶۰.

۲. کد (قانون‌نامه) به معنی تدوین و سازمان‌دهی روشمند هنجارهای موجود و استحکام‌بخشی به آن است. همواره این سؤال مطرح است که آیا کد صرف گردآوری و بازسازماندهی است یا اقدامی نوآورانه همراه با اصلاحات عمیق شکلی و ماهوی.

۳. بزه‌دیده که تا پیش از این باید جهت جبران خسارت وارده تا صدور حکم نهایی منتظر می‌ماند، زین پس می‌تواند در همان اولین جلسه که برای اظهارنظر در خصوص مجرمیت تشکیل می‌شود، درخواست خود را مطرح کند. گفتنی است حداکثر فاصله بین جلسه نخست و جلسه دوم که در خصوص تعیین ضمانت اجرا است، نباید از نه ماه تجاوز کند. فاصله بین روز ارتکاب و جلسه نخست نیز سه ماه است؛ اگرچه رعایت نکردن این مهلت‌ها دارای ضمانت اجرا نیست.

۴. این تحول طی قانون شماره ۹۵۰-۲۰۱۹ تاریخ ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۹ به تصویب رسید. تاریخ اجرای این مصوبه در ابتدای نخستین روز اکتبر ۲۰۲۰ تعیین شده بود؛ لکن، تا سی‌ام سپتامبر ۲۰۲۱ به تأخیر افتاد.

نوآوری است. معماری قانون، قبل از ورود به بحث تمییز به‌مثابه مبنای مسئولیت کیفری با یک مادهٔ مقدماتی شروع می‌شود و با اصولی همچون برتری تربیت بر مجازات، ممنوعیت صدور حکم به کیفر برای کمتر از سیزده سال، مسئولیت تخفیف‌یافته بر اساس سن، علنی بودن محدود دادرسی^۲، تخصصی کردن دادگاه‌ها، حضور الزامی و کیل دادگستری و حق بر اطلاع و همراهی نمایندگان قانونی ادامه می‌یابد.

حال، از آنجا که از یک‌سو، حقوق دو کشور ایران و فرانسه از دیرباز قرابت دارد^۳ و معمولاً حقوق‌دانان و متولیان قانون‌گذاری، تحولات حقوق فرانسه را پیگیری می‌کنند تا در جریان تحولات آموزه‌ای، تقنینی، قضایی، نظریه‌ها و نهادهای جرم‌شناختی، کیفرشناختی و کیفری جدید قرار گیرند^۴ و از سوی دیگر، هر دو کشور^۵، کنوانسیون حقوق کودک را تصویب کرده‌اند و بدان

۱. نهاد «عدالت برای اطفال» شامل انجمن‌ها، سندیکای قضات، وکلا، اعضای سازمان حمایت قضایی از جوانان، مدت‌ها است با صدای بلند بر لزوم ارجحیت پرورش بر مجازات، توجه به مجموعه حقوق اطفال و به‌ویژه تصویب قانونی که همهٔ مقررات مدنی، کیفری و... را در بر گیرد، تأکید می‌کرد. این پیشنهاد البته به نتیجه نرسید و از بین همهٔ آن‌ها فقط قانون عدالت کیفری اطفال نهایی شد.

۲. مادهٔ ۳-۱۲

۳. برای مثال، ناصرالدین‌شاه که علاقه‌مند به نظام قضایی فرانسه شده بود، از دولت این کشور درخواست کرد تا مجموعه (کد) قوانین قابل اجرا در مستعمرات مسلمان فرانسه را در اختیار وی قرار دهد. این درخواست در تاریخ ۲۹ اکتبر ۱۸۸۹، از سوی وزارت خارجهٔ فرانسه به لوئیس تیرمان، حاکم فرانسوی الجزایر، داده شد. شش روز بعد، «مجموعه (دیکشنری) قوانین الجزایر» (Le dictionnaire de la législation algérienne) به ایران ارسال و سپس به دست میرزا یوسف‌خان مستشارالدوله، صاحب کتاب «یک کلمه»، به فارسی ترجمه شد. بیست‌ودو سال بعد، یعنی در تاریخ ۱۳ اوت ۱۹۱۱، آدولف پرنی، دادستان وقت رُن در فرانسه، برای کمک به روزآمدسازی نهاد قضایی و تدوین قوانین به ایران آمد و در مدت پانزده سال حضور، در تهیهٔ چند قانون از جمله آیین دادرسی مدنی، تحقیقات جنایی و قانون مجازات نقش ایفا کرد. ر.ک: Soudabeh Marin, La réception mitigée des codifications napoléoniennes en Iran, Droit et culture, 2004-2, p. 107-131.

۴. جهت اطلاع در خصوص همکاری‌های دانشگاهی و حضور استاد دلماس مارتی در ایران و آشنایی وی با دسته‌بندی مجازات‌ها در حقوق کیفری ایران، ر.ک:

Nadjafi A., Ali Hossein, La pensée et la réflexion en mouvement permanent (Un bout de chemin enrichissant avec Mireille Delmas-Marty), RSC 2022 p.247.

۵. ایران در سال ۱۳۷۲ هجری شمسی و فرانسه دومین کشور اروپایی پس از سوئد، در سال ۱۹۹۰ میلادی، متن کنوانسیون را در مجلس تصویب کردند. گفتنی است عدالت کیفری کودکان و نوجوانان در ایران، بیش از شصت سال پیش با تصویب «قانون تشکیل دادگاه اطفال بزهکار» در سال ۱۳۳۸ متولد شد. این قانون، بعد از انقلاب رویکرد افتراقی به بزهکاری و عدالت کیفری این قشر از اعضای جامعه، کنار گذاشته شد، اما سی سال بعد، حقوق کیفری کودکان و نوجوانان در پرتو تجربه‌های قضایی، آموزه‌های جرم‌شناختی، کیفری و اسناد بین‌المللی مجدد احیا شد. ر.ک: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، جرم‌شناسی و عدالت کیفری کودکان و نوجوانان، دیپاچه در: بشیریه، تهمورث «به کوشش»، دانشنامهٔ عدالت کیفری کودکان و نوجوانان، نشر نگاه معاصر، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۷، ص ۱۸.

ملحق شده‌اند، تحولات حقوق کیفری اطفال در فرانسه می‌تواند به شناسایی نقاط قوت و ضعف حقوق کیفری اطفال در ایران کمک کند؛ همچنان که می‌توان از تدابیر بدیع این قانون در صورت لزوم، با لحاظ ویژگی‌های اجتماعی و نظام حقوق داخلی^۱ استفاده کرد. بدین ترتیب، نخست، بستر تولد و نیز فرایند تصویب و زمان اجرای قانون (الف)، سپس اصول و فلسفه حاکم بر آن (ب) بررسی می‌شود.

۱. از بستر تولد تا فرایند تصویب

۱.۱. بستر تولد قانون عدالت کیفری اطفال.

تصویب‌نامه قانونی شماره ۱۹۴۵ اطفال بزهکار،^۲ در بستری خاص و تحت تأثیر تلاش‌های وزیر دادگستری وقت فرانسه به تصویب رسید و جایگزین قوانین ۱۹۱۲، ۱۹۴۲ و ۱۹۴۳ شد. قوانین پیش از این، اصلاحات متعددی در **حقوق کیفری اطفال** ایجاد کرده بود. این تصویب‌نامه قانونی، به دنبال اعطای موقعیت و توجهی خاص به اطفال، به‌ویژه بعد از دوره طاق‌فرسای اشغال فرانسه و شرایط ناشی از جنگ جهانی بود. فزاینده‌ای از مقدمه توجیهی این مقرر به‌خوبی این دغدغه و شرایط را منعکس می‌کند: «فرانسه آن قدر از نظر کودکان غنی نیست که حق داشته باشد از سلامت آنان غفلت کند. جنگ و خسارات مادی و معنوی آن باعث افزایش بزهکاری نوجوانان در حد نگران‌کننده شده است. مسئله کودک بزهکار یکی از فوری‌ترین مسائل دوران ما است. پیش‌نویس این سند، گواهی می‌دهد که دولت فرانسه قصد دارد به‌طور مؤثر از افراد زیر سن قانونی و به‌ویژه بزهکاران صغیر حمایت کند.» بدین ترتیب، تصویب‌نامه ۱۹۴۵، فلسفه‌ای انسانی را بازتاب می‌دهد و مجموعه قواعد مشتمل بر چگونگی پاسخ‌دهی به بزهکاری اطفال در پرتو پیشگیری، آموزش و پرورش و مجازات را پیشنهاد می‌کند. اما، این مقرر، به دلیل فوریت در تصویب، از همان آغاز بی‌نقص نبود. دسته‌بندی مطالب ایراد داشت و متن مصوبه در خصوص اینکه اطفال بزهکار به لحاظ کیفری مسئول هستند یا

۱. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، **جهانی‌شدن حقوق کیفری و تعاملات دانشگاهی بین‌المللی**، دیپاچه در: رضوی‌فرد، بهزاد، جلوه‌هایی از حقوق کیفری فرانسه، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۵، ص ۸.

2. L'ordonnance n° 45-174 du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante

خیر، ساکت بود؛ مسئله‌ای که موجب اختلاف نظر شدید دکتربین شده بود. ضمن اینکه این متن از ابتدا تاکنون، نزدیک به شصت مرتبه اصلاح شد؛ اصلاحاتی که به خودی خود، فهم آن را دشوار، متن را پیچیده و دریافت فلسفه آن را سخت کرده بود. علاوه بر این، تصویب‌نامه ۱۹۴۵ به نظام «احاله»^۱ یعنی ارجاع به مقررات عمومی قانون مجازات و قانون آیین دادرسی کیفری متوسل شده بود. بدین‌سان، از مدت‌ها پیش، اصلاحی عمیق در حقوق کیفری اطفال پیش‌بینی می‌شد.^۲ به همین دلیل، در دوره ریاست جمهوری آقای «سارکوزی»، وزیر وقت دادگستری کمیسیونی را مأمور بررسی پیشنهادهای اصلاحی کرد.^۳ این کمیسیون به ریاست استاد «آندره ورینار» و با حضور دانشگاهیان، قضات دادگاه اطفال، و کلا، اعضای سازمان حمایت قضایی از جوانان، پلیس، نمایندگان مجلس از هر دو حزب راست و چپ، در سال ۲۰۰۸ تشکیل شد و گزارشی مشتمل بر هفتاد پیشنهاد، از جمله تهیه و تنظیم *قانون عدالت کیفری اطفال* را منتشر ساخت.^۴ بی‌تردید، وضع قانون حاضر یکی از دغدغه‌های اصلی آن کمیسیون بود.^۵ البته، پیش از این، واحدهای مختلف وزارت دادگستری دو پیش‌نویس قانون را تهیه کرده بودند، اما پیشامدهای سیاسی مانع از نهایی شدن آن شد؛ ضمن اینکه تهیه و تصویب یک قانون در این خصوص، به دلیل وابستگی زیاد قضات به قانون سابق، چندان راحت نبود.

۱. برای مطالعه بیشتر در این خصوص رک: لکی، زینب، *ارجاع کیفری؛ مبانی، چالش‌ها و آثار*، رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۹؛ مردانه، محمدحسین، *کیفرهای احاله‌ای و آثار آن در حقوق کیفری ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه مفید، ۱۳۹۲.

2. E. Alain, *Le pré-projet de réforme de justice des mineurs*, AJ Pén. 2015, p. 4

۳. در ابتدا مأموریت این کمیسیون تنظیم اصول کلی، یعنی حفظ مفهوم قوه تمییز جهت تعیین آستانه مسئولیت کیفری، انعطاف‌پذیری پاسخ‌های تربیتی، مقابله با تکرار و تأکید بر بازپذیرسازی اطفال بزهکار، لزوم پاسخ به اقتضانات قانون اساسی، از جمله بی‌طرفی دادگاه اطفال بود.

۴. آندره ورینار (André varinard)، استاد حقوق کیفری دانشگاه لیون ۳، بر اساس حکم وزیر دادگستری وقت، خانم رشیدا داتی، مأموریت یافت با تشکیل کمیسیونی به اصلاح تصویب‌نامه ۱۹۴۵ مربوط به اطفال بزهکار بپردازد. این کمیسیون در نهایت، گزارش خود را که مشتمل بر ۷۰ کمیسیون و درباره دو محور، یعنی عدالت کیفری شفاف‌تر و منطبق‌تر بود، منتشر ساخت. در مقدمه این گزارش، جمله‌ای یکی از قضات دادگستری نقل شده است که می‌گوید: «در مقابل کودک، تصمیم قضایی تنها در صورتی معتبر است که با ابراز همبستگی و دوستی همراه باشد.»

۵. گفتنی است، طرح بازنویسی لایحه قانون اطفال، دوازده سال طول کشید و در سال ۲۰۱۵ نیز به دلیل اولویت‌های دیگر از جمله حملات تروریستی کنار گذاشته شد.

۱.۲. دلایل توجیه‌کننده وضع قانون جدید

نخستین دلیل توجیه، **نبود شفافیت در تصویب‌نامه سابق** بود. اصلاحات مستعد در قانون مجازات و قانون آیین دادرسی کیفری بر ناهماهنگی مقررات اطفال و بزرگسالان افزوده بود. برای مثال، تصویب‌نامه ۱۹۴۵ در خصوص بازداشت موقت به مقررات بزرگسالان احاله می‌داد و این مقررات مکرر اصلاح شده بود یا اینکه برخی از تدابیر مانند سپردن طفل به والدین و سرزنش و ملامت او، معنای خود را از دست داده بود.

دوم، **نقض اصل بی‌طرفی**، به لحاظ آیین دادرسی نیز با اصول دادرسی عادلانه منطبق نبود. دیوان اروپایی حقوق بشر در رأی Adamki، خاطرنشان ساخت که اصل بی‌طرفی کنوانسیون حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین نقض شده است. بر اساس این اصل، قاضی‌ای که تعقیب طفل را آغاز و دلایل مجرمیت او را جمع‌آوری کرده، نمی‌تواند ریاست دادگاهی را که متصدی رسیدگی به آن جرم است، بر عهده بگیرد. همین مسئله موجب شد تا شورای قانون اساسی در تصمیم ۸ ژوئیه ۲۰۱۱، تجمیع تحقیق و رسیدگی را خلاف قانون اساسی تشخیص دهد. پس از آن نیز ماده ۳-۲۵۱ قانون تشکیلات قضایی مقرر داشت قاضی اطفال که پرونده را جهت رسیدگی به دادگاه اطفال ارسال کرده است، نمی‌تواند ریاست آن را بر عهده بگیرد. در سطح بین‌المللی نیز قواعد پکن^۱، ۲۹ نوامبر ۱۹۸۵، مبنای عدالت کیفری کارآمد، عادلانه و انسانی را برای اطفال بنیان نهاد؛ اگرچه این قواعد فاقد ضمانت اجرا است. پس از آن، مواد ۳۷ و ۴۰ کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک، مقرراتی را در خصوص حقوق کیفری ماهوی و شکلی اطفال پیش‌بینی کرد. این کنوانسیون، کیفر مرگ، حبس ابد بدون امکان آزادی مشروط را در خصوص اطفال زیر هجده سال ممنوع ساخت. از این رو، ضرورت انطباق مقررات داخلی با این اصول، بیش از پیش احساس می‌شد.

سوم، **مهلت طولانی رسیدگی**. یکی از دلایل توجیه‌کننده تصویب قانون جدید مهلت‌های طولانی رسیدگی بود. البته، چنانچه پرونده از طریق تدبیر احضار مرتکب به دادسرا و تذکر رعایت قوانین به متهم خاتمه یابد، مهلت رسیدگی، کوتاه، یعنی میانگین سه ماه، است؛ اما

۱. برای مطالعه بیشتر در خصوص مفاد و محتوای این سند رک: موسوی، سید پوریا، قواعد پکن، در: معظمی، شهلا و مهدوی، محمود «زیر نظر»، دانشنامه علوم جنایی اطفال و نوجوانان، نشر دادگستر، تهران، چاپ اول، ۱۴۰۰.

وقتی به طور قضایی رسیدگی شود، این مدت به نوزده ماه به طور میانگین می‌رسد. این پاسخ دیر هنگام بی‌گمان اثر خود را از دست می‌دهد، زیرا رشد نوجوانان سریع است. برخی از آن‌ها در زمان دریافت پاسخ قضایی، از دنیای بزهکاری خارج شده‌اند و برخی نیز به دلیل دریافت نکردن پاسخ در وقت مناسب، به تکرار جرم روی آورده‌اند. یکی از دلایل اصلی این تأخیر لزوم جمع‌آوری اطلاعات مربوط به شخصیت مرتکب در زمانی است که پرونده در دست قاضی تحقیق است. از جمله نتایج طولانی بودن مهلت رسیدگی، افزایش بازداشت موقت است.

۱.۳. فرایند تصویب قانون عدالت کیفری اطفال و زمان اجرا

شیوه تهبیه و تصویب قانون عدالت کیفری اطفال تا حدود زیادی بدیع بود، زیرا بدون بحث در پارلمان، به صورت تصویب‌نامه قانونی وضع و تصویب شد. در واقع، در طول مذاکرات تصویب قانون شماره ۲۰۲۲-۲۰۱۹ تاریخ ۲۳ مارس راجع به برنامه ۲۰۲۲-۲۰۱۸ در خصوص اصلاحات دادگستری، وزارت دادگستری تبصره‌ای را پیش‌بینی کرد که طبق آن، دولت درباره تهبیه قانون عدالت کیفری اطفال اقدام کند. بر اساس این تبصره، دولت بر اساس شرایط مقرر در اصل ۳۸^۱ قانون اساسی، از طریق یک تصویب‌نامه، تدابیر لازم را برای تغییر و تکمیل مقررات مربوط به عدالت کیفری اطفال در پرتو هدف اصول قانون اساسی^۲ و کنوانسیون‌های بین‌المللی، محورهای ذیل را مورد توجه قرار دهد:

۱. ساده‌سازی آیین دادرسی اطفال بزهکار؛^۲ تسریع دادرسی تا اینکه مرتکب در کوتاه‌ترین زمان از مجرمیت خود آگاه شود؛^۳ تقویت تدابیر اصلاحی کارآمد، منطبق با شرایط اطفال قبل از صدور حکم، به‌ویژه در خصوص اطفال مرتکب تکرار جرم؛^۴ بهبود سازوکارهای مربوط به حمایت از بزه‌دیدگان جرائم این دسته و^۵ تجمیع و سازمان‌دهی این مقررات در مجموعه‌ای با

۱. اصل ۳۸ قانون اساسی: «دولت می‌تواند برای اجرای برنامه‌های خود از پارلمان کسب اجازه نماید که برای مدتی محدود از طریق «تصویب‌نامه قانونی» تصمیماتی اتخاذ نماید که اصولاً در حکم قانون می‌باشند. این تصویب‌نامه‌ها، پس از استعلام نظریه شورای دولتی، در هیئت‌وزیران به تأیید خواهد رسید و پس از انتشار قدرت اجرایی می‌یابند. ولی چنانچه لایحه دولت، در مورد تصویب آن‌ها، تا تاریخی که قانون اعطا اختیارات مشخص نموده به مجلس ارائه شود، لایحه مزبور بی‌اعتبار تلقی می‌گردد. پس از سپری شدن مدت مذکور در بند اول این اصل، تصویب‌نامه‌ها غیر قابل تغییر است؛ مگر به وسیله قانون و در مواردی که در حیطه اختیارات قوه مقننه قرار گرفته‌اند».

۲. نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، بین‌المللی-اساسی شدن اصول حقوق کیفری عمومی، در: جنیدی، لعیا و امیر حسن نیازپور «به کوشش»، دانشنامه سیاست‌گذاری حقوقی، انتشارات معاونت حقوقی رئیس‌جمهور، تهران، چاپ اول، پاییز ۱۳۹۹، ص ۲۴۹.

عنوان کد^۱ همچنین، پیش‌بینی شده بود که این تصویب‌نامه قانونی ظرف شش ماه تهیه شود. این متن در نهایت، چند ماه بعد، یعنی ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۹ تهیه به هیئت‌وزیران ارائه و تصویب شد. گفتنی است این اولین قانون‌نامه نیست که از طریق تصویب‌نامه و طبق اصل ۳۸ قانون اساسی که به دولت اجازه داده است بعد از اجازه مجلس قانون‌گذاری کند، به تصویب می‌رسد. گفتنی است قانون مجازات، آخرین قانونی بود که فرایند واقعی تصویب را در مجلس طی کرد، اما سایر قوانین، از جمله قانون امور جاده‌ای، قانون امنیت داخلی و قانون محیط‌زیست، به صورت تصویب‌نامه مبتنی بر اصل ۳۸ قانون اساسی به تصویب رسیدند. گفتنی است قانون عدالت کیفری اطفال برخلاف سایر مقرراتی که به شکل تصویب‌نامه نهایی شده است، صرفاً به تجمیع و دسته‌بندی موضوعی مقررات موجود بسنده نکرده است.

۱.۴. لازم‌الاجرا شدن قانون عدالت کیفری اطفال و آثار آن

در ابتدا، تاریخ اجرایی شدن این قانون و نسخ تصویب‌نامه ۱۹۴۵، اول اکتبر ۲۰۲۰ تعیین شده بود، اما به دلیل همه‌گیری کووید ۱۹، اجرای آن به ۳۱ مارس ۲۰۲۱ و سپس به ۳۰ سپتامبر ۲۰۲۱ موکول شد.

لازم‌الاجرا شدن قانون جدید ناگزیر مسئله اجرای قانون در زمان را مطرح می‌کند که حل آن با توجه به تنوع مقررات موجود، ظرافت خاصی را می‌طلبد. ماده ۱۰ تصویب‌نامه ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۹ در راستای حل این مسئله، مقرر می‌دارد: «مقررات شکلی قانون عدالت کیفری اطفال - پیوست این تصویب‌نامه - نسبت به تعقیب‌هایی که از روز لازم‌الاجرا شدن این قانون شروع می‌شود، اعمال می‌گردد. در خصوص تعقیب‌های پیش از این تاریخ، بر اساس مقررات قانون آیین دادرسی کیفری و تصویب‌نامه ۱۹۴۵ اقدام می‌شود. البته مقررات قانون عدالت کیفری اطفال در زمینه تدابیر تربیتی که مناسب به حال اطفال باشد، بلافاصله اجرا می‌شود.»

این راه‌حل، البته پاسخ‌گوی همه مسائل نیست و باید با توجه به ماهیت مقررات، تفکیک انجام داد. برای مثال، عبارت تدبیر تأمینی و تربیتی، اگرچه از زمان جنبش تحقیقی، یعنی جرم‌شناسی پایان قرن ۱۹ برای حقوق‌دانان کیفری آشنا است، لیکن، در هیچ‌کدام از قوانین مجازات، آیین دادرسی کیفری و نیز قانون حاضر تعریف نشده است. با وجود این، قانون عدالت

1. Laurent Gebler, *Principales nouveautés introduites par le code de justice pénale des mineurs*, AJ Famille, AJ Famille 2019 p.484.

کیفری اطفال یک مبحث (کتاب سوم، عنوان سوم) به تدابیر تأمینی اختصاص داده و طی آن، به تأسیس کنترل قضایی، پایش الکترونیکی در منزل و بازداشت موقت پرداخته است. از این رو منطقاً، این سه تدبیر باید بلافاصله اجرا شوند؛ اما مسئله این است که تدابیر پیش‌بینی شده در این مبحث نسبت به تصویب‌نامه سابق، نه شدیدتر و نه خفیف‌تر است، بلکه به‌نوعی نظام‌مند و سازمان‌دهی شده است. در هر صورت، این تدابیر ولو نسبت به اعمال ارتكابی قبل از این قانون اجرا خواهد شد، اما قانون درباره سایر موارد ماهوی مانند قواعد مسئولیت کیفری اطفال ساکت است. با این حال، تغییرات این بخش اساسی است؛ برای مثال، فرض تمییز در سن سیزده سال و عدم آن در کمتر از این سن. در اینجا ناگزیر باید سراغ قواعد مواد ۱-۱۱۲^۱ به بعد قانون مجازات رفت؛ یعنی تفکیک مقررات شدید از خفیف و عطف به‌ماسبق کردن جنبه‌های ماهوی خفیف‌تر. پس، منطقاً فرض عدم تمییز زیر سن سیزده سال خفیف‌تر است و نسبت به اعمال ارتكابی قبل از اقدام لازم‌الاجرا شدن این قانون نیز عطف می‌شود.

۲. اصول و فلسفه حاکم بر قانون عدالت کیفری اطفال و حدود استقلال آن

۲.۱. اصول حاکم بر قانون عدالت کیفری اطفال.

پیش از قانون جدید، شورای قانون اساسی طی تصمیم شماره ۴۶۱ - ۲۰۰۲ به تاریخ ۲۹/۸/۲۰۰۲، یک اصل کلی و بنیادین عدالت کیفری اطفال را که پیش از این در قوانین مختلف جمهوری به آن اشاره شده بود، به رسمیت شناخت. این اصل خود شامل محورهای مختلف به شرح ذیل است:

اول - مسئولیت کیفری تخفیف‌یافته بر اساس سن: طفل را نمی‌توان به کیفر معمول نسبت به بزرگسالان محکوم کرد. ماده ۲-۲۰ قانون جدید مقرر می‌دارد: «دادگاه نمی‌تواند طفل بالاتر از سیزده سال را بیش از نصف مجازات حبس بزرگسالان محکوم کند. اگر مجازات قانون حبس ابد باشد، کیفر نوجوان نمی‌تواند بیش از بیست سال تعیین شود.» همین قاعده در خصوص کیفر نقدی نیز حاکم است. ضمن اینکه تعیین و صدور برخی مجازات‌ها نسبت به اطفال ممنوع است؛ از جمله ممنوعیت اقامت، کیفر نقدی روزانه، محرومیت از حقوق مدنی

1. Philippe Bonfils, "Réforme de la justice pénale des mineurs", Recueil Dalloz, N° 17, 2019, p. 984

خانوادگی، ممنوعیت انجام دادن یک کار دولتی، فعالیت حرفه‌ای یا اجتماعی و انتشار حکم؛ زیرا این احکام مانع بازپذیرسازی اجتماعی نوجوان در جامعه می‌شود.

دوم - اولویت‌بخشی به ابعاد تربیتی و اخلاقی اطفال بزهکار از طریق اتخاذ تدابیر متناسب با سن و شخصیت آنان و اعمال آن از سوی دادگاه متخصص همراه با آیین دادرسی افتراقی^۱.

سوم - اصل توجه به شخص مرتکب. به‌منظور اینکه قاضی همه عناصر لازم را جهت اتخاذ تصمیم مناسب در اختیار داشته باشد، ماده ۵ تصویب‌نامه مقرر می‌دارد: «هیچ تعقیبی نسبت به اطفال، بدون کسب اطلاعات قبلی نسبت به وی آغاز نمی‌شود.» همچنین، اتخاذ تصمیم نسبت به وی منوط به شناخت کافی از شخصیت مرتکب و نیز وضعیت اجتماعی و خانوادگی وی است.

چهارم - مفهوم مصلحت و منفعت عالیۀ کودک که باید محور هر تصمیم عدالت کیفری اطفال باشد^۲، در ماده مقدماتی^۳ قانون عدالت کیفری اطفال تصریح و تأکید شده است. این ماده

۱. جهت اطلاعات بیشتر در خصوص ابعاد جرم‌شناختی تدابیر ناظر به اطفال بزهکار-بزه‌دیده و در معرض خطر در حقوق ایران، ر.ک: نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین، سن و علوم جنایی، (دیباچه) در: رجبی پور، محمود، مبانی پیشگیری اجتماعی رشدمدار از بزهکاری اطفال و نوجوانان، نشر میزان، چاپ دوم، تابستان ۱۳۹۱؛ نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین و دیگران، (میزگرد) بزهکاری اطفال در حقوق ایران و لایحه قضایی تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۵، زمستان ۱۳۸۲؛ نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین، جرم‌شناسی اطفال و حقوق کودک در فرانسه (گفت‌وگو) مجله تعالی حقوق، شماره ۷ و ۸، سال دوم، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۶؛ نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین، بزه‌دیدگی اطفال، ماهنامه قضاوت، شماره ۴۵، سال ۱۳۸۶، ص ۵؛ نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین، بررسی حقوقی-جرم‌شناختی اطفال و نوجوانان با تأکید بر قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب آذر ۱۳۸۱، فصلنامه آراء، سال سوم، شماره هفتم و هشتم، ۱۳۸۲، ص ۹ تا ۸۲؛ لاسال، ژان ایو، صغار در معرض خطر در حقوق فرانسه، مددکاری تربیتی، ترجمۀ علی‌حسین نجفی ابرنآبادی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۶، ص ۲۰۱؛ نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین، خانواده و مسئله خشونت‌های خانگی (گفت‌وگو) کمی معمولی (گاهنامه اجتماعی، فرهنگی، حقوقی)، شماره سوم، اردیبهشت ۱۳۸۹، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی؛ سیمامونتی، سیلوی، جهت‌گیری‌های اخیر حقوق کیفری صغار فرانسه، ترجمۀ نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال دوم، شماره چهارم، ۱۳۸۶، ص ۱۳۷؛ نجفی ابرنآبادی، علی‌حسین و دیگران، (میزگرد) بزهکاری اطفال در حقوق ایران و لایحه قضایی تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۵، زمستان ۱۳۸۲؛ پورمحمی آبادی، حسین (به کوشش) سیاست کیفری و کودکان و نوجوانان بزهکار و بزه‌دیده، مجموعه مقالات همایش ملی سیاست کیفری ایران در قبال بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان، تهران، نشر میزان، چاپ اول، زمستان ۱۳۹۵.

2. E. Gallardo, «L'intérêt supérieur de l'enfant dans la loi du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice», RSC 2019, n°4, p. 755.

۳. قانون ۱۵ ژوئن ۲۰۰۰ در خصوص تقویت حمایت از فرض بی‌گناهی و حقوق بزه‌دیدگان برای نخستین بار در فرایند کیفری، یک ماده مقدماتی مشتمل بر اصول بنیادین دادرسی کیفری را در قانون آیین دادرسی کیفری وارد کرد. هدف قانون‌گذار از این اقدام، استحکام بخشیدن به آزادی‌های بنیادین از یک‌سو و انطباق قانون آیین دادرسی

محتوای و نیز مفهوم مصلحت عالیۀ طفل را به صراحت پیش‌بینی کرده است. بدین ترتیب، اصل مذکور که پیش از این اساسی‌سازی شده بود، در سیاست جنایتی تقنینی نیز وارد شد و برمبنای آن باید هر منفعتی برای طفل یا نوجوان را جلب کرد و هر ضرری را از آنان دور ساخت.^۱

۲.۲. فلسفه کلی قانون عدالت کیفری اطفال

نسخه اولیه تصویب‌نامه ۱۹۴۵ - همان‌طور که می‌دانیم - بر فلسفه انسان‌مدار برگرفته از جنبش دفاع اجتماعی جدید^۲ مبتنی بود؛ به همین دلیل، پیشنهاد می‌کرد حتی‌الامکان در پاسخ‌دهی، بین پیشگیری، تربیت و مجازات جمع شود.^۳ این فلسفه، به‌خوبی در قانون جدید منعکس است؛^۴ اگرچه قانون مقدمۀ توجیهی ندارد. با این حال، می‌توان از آسناد پیرامون آن، از جمله محتوای گزارش خطاب به رئیس‌جمهور در تاریخ ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۹، گزارش/استاد ورنیار، مباحث مطرح در مجلس به مناسبت تأیید قانون و نیز بخش‌هایی از محتوای تصویب‌نامه ۱۹۴۵ که در قانون فعلی منعکس شده است، به‌ویژه از محتوای مادۀ مقدماتی به فلسفه کلی دست یافت.

→ کیفری با کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و نیز رویۀ قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر از سویی دیگر بود. خاستگاه این مادۀ مقدماتی، به گزارش کمیسیون دلماس - مارتی با عنوان «عدالت کیفری و حقوق بشر» بازمی‌گردد. در این گزارش، ده اصل راهبردی حقوق کیفری ترسیم شده بود. از این ده اصل، یک اصل یعنی اصل قانونمندی به حقوق کیفری ماهوی و بقیه جنبۀ شکلی داشت. این مادۀ مقدماتی به لحاظ اهمیت و آثار فراتر از یک مقدمۀ توجیهی یا یک دیباچه است. برای مطالعه متن کامل مادۀ مقدماتی و نیز مادۀ مقدماتی قانون عدالت کیفری اطفال رک: نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، حقوق کیفری آرایبی سیاست جنایی در پرتو راهبردهای سیاست عمومی، در: مهرا، نسرین و نیازپور، امیرحسین، «به کوشش»، حقوق کیفری پویا - مجموعه مقاله‌ها در پاسداشت استاد دکتر محمدعلی اردبیلی، نشر میزان، تهران، چاپ اول، ۱۴۰۱، ص ۱۰۹۱.

۱. برای مطالعه بیشتر رک: رستمی، هادی، و موسوی، سید پوریا، **مصلح عالیۀ کودکان و نوجوانان بزهکار در حقوق کیفری ایران (با تأکید بر پاسخ‌های تعزیرمدار)**، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۴، شماره ۱۱۲، زمستان ۱۳۹۹، ص ۱۵۷ و بعد؛ همچنین رک: موسوی، سید پوریا، مفهوم و جلوه‌های اصل مصلح عالیۀ کودکان و نوجوانان در حقوق کیفری ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق کیفری اطفال و نوجوانان، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تابستان ۱۴۰۰.

۲. آنسل، مارک، **دفاع اجتماعی**، ترجمۀ محمد آشوری و علی‌حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات گنج دانش، تهران، چاپ پنجم، تابستان ۱۳۹۵.

۳. برای مطالعه بیشتر در خصوص اصول حاکم بر عدالت کیفری اطفال رک: شاملو، باقر، **عدالت کیفری اطفال و نوجوانان**، نشر جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۰؛ خواجۀ‌نوری، یاسمن، **جهانی‌شدن حقوق کیفری اطفال بزهکار**، نشر میزان، ۱۳۹۶.

4. Philippe Bonfils, la philosophie de code de la justice penale des mineurs, Droit de la famille, N3, Mars 2021,

اندیشه پیش‌بینی ماده مقدماتی قانون عدالت کیفری کودکان و نوجوانان، از ماده مقدماتی قانون آیین دادرسی کیفری الهام گرفته است.^۱ پژوهش‌های مختلفی نیز بر ضرورت توجه به این پیشنهاد تأکید داشتند. این ماده مقدماتی مقرر می‌دارد: «*قانون حاضر شرایط مسئولیت کیفری اطفال در پرتو مصلحت عالیہ آنان را تعیین می‌کند.*» بدین‌سان، پرداختن به منفعت عالیہ طفل^۲ در ماده مقدماتی اهمیت زیادی دارد؛ مفهومی که در بند ۱ ماده ۳ کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک بدان تصریح شده است و مستقیماً نیز در حقوق داخلی قابل اجرا است. قرار گرفتن این مفهوم در صدر قانون، می‌تواند نقش جهت‌نما ایفا کند^۳ و در صورت اختلاف در تقسیم قواعد فنی به کمک آید؛ اصل ماهوی که شورای قانون اساسی نیز در تصمیم خود راجع به تعیین سن از طریق آزمایش استخوان بدان اعتبار قانون اساسی اعطا کرده است.

به‌طور کلی، این قانون، استقلال حقوق کیفری اطفال را برجسته ساخته است، اما این فلسفه در مواردی، از جمله با بررسی محتوای قانون در خصوص افزایش اختیارات دادرسی به ضرر قاضی اطفال، اختیار قاضی اطفال در صدور حکم مجازات به‌تنهایی و نیز اختیارات دادرسی در دور زدن آیین اتخاذ تدابیر مراقبتی در مهلت کوتاه (دو روز تا سه ماه) شکننده است. در واقع، به نظر می‌رسد این قانون بین فلسفه حمایتی از اطفال و نگرش مدیریتی به پاسخ کیفری، مردد است.

با این حال، قانون عدالت کیفری اطفال حاصل فرایندی نامعمول است؛ آن هم نه به این دلیل که این قانون به‌صورت یک تصویب‌نامه قانونی تصویب شده، بلکه قلمرو کیفری، بر اساس قانون اساسی، قلمرو انحصاری مجلس است. از این رو، سؤال در خصوص فلسفه این قانون اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا شناخت فلسفه و درک مناسب جهت‌گیری آن اقتضا می‌کند بدانیم ارزش‌هایی که این قانون به دنبال دفاع از آن است، چیست؟ علاوه بر این، ضرورت‌های عملی نیز ایجاب می‌کند به این ارزش‌ها پی ببریم، زیرا تدوین بهترین مجموعه قوانین نیز مانع از طرح

۱. نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، *بین‌المللی-اساسی شدن اصول حقوق کیفری عمومی*.

2. The Best Interests.

۳. قانون عدالت کیفری اطفال در مقایسه با تصویب‌نامه، از معماری منسجمی برخوردار است. این قانون با یک ماده مقدماتی آغاز می‌شود؛ پس از آن، یک «عنوان» مقدماتی، سپس هفت کتاب که به ترتیب به تدابیر تربیتی و مجازات‌ها، مرتکبان، مراحل مختلف رسیدگی و اجرا اختصاص یافته است. اصول راهبردی آیین رسیدگی نیز در ماده مقدماتی منعکس است. قرار دادن این اصول بنیادین در صدر قانون، بی‌تردید آن را نمایان می‌سازد و به قدرت و اثربخشی آن می‌افزاید. به این ترتیب، می‌توان امیدوار بود که موفقیت این ماده مقدماتی برابر با موفقیت ماده مقدماتی قانون آیین دادرسی کیفری باشد.

سؤالات، ابهامات و تغییراتی نمی‌شود که در عمل خود را نشان خواهد داد. ضمن اینکه تفسیر ادبی معمولاً بی‌فایده و حتی خطرناک است؛ به همین دلیل حقوق کیفری، اصولاً روش تفسیر غایی یعنی یافتن اراده قانون‌گذار و روح قانون را به معنای واژه ترجیح می‌دهد. بدین ترتیب، شناخت فلسفه قانون عدالت کیفری اگرچه دشوار، ولی اجتناب‌ناپذیر است. از این رو، علت دشواری فهم این فلسفه، فرایند تصویب آن است. بدون بحث و بررسی تک‌تک مواد قانون در مجلس چگونه می‌توان به فلسفه آن دست یافت؟ بدین روی، نخستین سؤال این است که فلسفه قانون کجا است؟ کجا می‌توان آن را یافت؟ بر همین اساس، نخست به منابع فلسفه قانون و سپس به محتوای آن پرداخته می‌شود.

۲.۲.۱. منابع فلسفه قانون

معمولاً فلسفه قانون بنیان‌گذار را می‌توان از خلال مشروح مذاکرات در مجلس یافت؛ اگرچه تصویب متن در قالب تصویب‌نامه این امکان را سلب کرده است. با این حال، بررسی فعالیت‌های آساند درباره قانون، محتوای مواد و نیز ماده مقدماتی می‌تواند راهگشا باشد.

۲.۲.۲. روح قانون در پرتو فعالیت‌های پیرامونی

قانون مدنی فرانسه، یک نمونه شاهکار قانون‌گذاری چه به لحاظ نتیجه و چه روش است.^۱ این قانون که در ۲۱ مارس ۱۸۰۴ لازم‌الاجرا شد، یک مقدمه داشت که در آن انگیزه‌های تصویب تبیین شده بود. امروزه نیز همه قوانین دارای یک مقدمه توجیهی هستند که دلیل وجودی و هدف از تصویب آن قانون را بیان می‌کند. تصویب‌نامه ۱۹۴۵ مربوط به اطفال بزهکار نیز اگرچه در شرایطی پیچیده به تصویب رسید، مقدمه‌ای داشت که اصول راهبردی آن را شرح می‌داد. در خصوص این قانون، بررسی مذاکرات نمایندگان در مجلس، به‌ویژه در خصوص برخی مواد اختلافی می‌تواند به درک فلسفه حاکم بر متن کمک کند. در نبود این مباحث، فعالیت‌های پیرامونی قانون در بردارنده عناصری است که می‌تواند راهنمای پژوهشگر باشد. یکی از مهم‌ترین این فعالیت‌ها بی‌تردید گزارش خطاب به رئیس‌جمهور است که در تاریخ ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۹ منتشر شد و اهداف این قانون را بیان کرد. ساده‌سازی آیین دادرسی اجرائی در خصوص

۱. شهبایی، مهدی، تعامل عقلانیت ماهوی و شکلی در نظام حقوق مدنی ایران و فرانسه، تأملی در مبانی نظری شکل‌گیری قانون مدنی، نشریه مطالعات حقوقی، بهار و تابستان ۱۳۹۰، شماره یک.

اطفال، سرعت بخشی در رسیدگی، تقویت سازوکارهای سرپرستی این دسته و توجه به بزه‌دیدگان آن‌ها از جمله اهداف این گزارش است؛ اما غیر از چند هدف ذکر شده در چند صفحه، نمی‌توان به نکته دیگری دست یافت. در واقع، گزارش به لحاظ جامعیت، با مقدمه تصویب‌نامه ۱۹۴۵ فاصله زیادی دارد.

علاوه بر این، می‌توان به سایر اسناد خارج از قانون، مانند گزارش استاد وارینار، در سال ۲۰۰۸ خطاب به وزارت دادگستری نیز متوسل شد.^۱ قانون عدالت کودکان و نوجوانان تا حدود زیاد، از جمله نام قانون، ماده مقدماتی، اختصاص اصول راهبردی عدالت کیفری اطفال حاصل فعالیت‌های آن کمیسیون است. ابزار دیگر، مذاکرات مجلس به مناسبت تأیید قانون است. این مذاکرات، اندک و محدود به چند ماده بود و در عرف قانون‌گذاری نیز در چنین مواردی، فقط جنبه شکلی بررسی می‌شد؛ با این حال، عبارت «مصلحت عالیۀ طفل» در ماده مقدماتی وارد شد.

۲.۲.۳. روح قانون در پرتو محتوای آن.

روح حاکم بر قانون عدالت کیفری اطفال را می‌توان از محتوای متن نیز استخراج کرد. معماری کلی قانون نیز نظرگیر است؛ اما ورای معماری، این محتوا است که به درک فلسفه آن کمک می‌کند. قانون جدید در مجموع، در مقایسه با تصویب‌نامه ۱۹۴۵، به لحاظ نگارشی بهتر است و ابهام کمتری دارد. بعد از مقررات کلی که اصول و تعاریف را تأیید می‌کند، مقررات فنی و عملیاتی آمده است. مقررات کلی درک معنی و مفهوم مواد فنی را راحت‌تر می‌کند. برای مثال، اصول ناظر به موقعیت والدین که در ماده مقدماتی آمده است، بلافاصله در عنوان نخست کتاب سوم مورد تأکید قرار گرفته و اجرای قانون را ساده‌تر کرده است.

۲.۳. حدود استقلال حقوق کیفری اطفال

اصلاحات تصویب‌نامه ۱۹۴۵ بر اساس فلسفه انسان‌مدار برگرفته از جنبش دفاع اجتماعی جدید به رهبری «مارک آنسل» مبتنی بود. حال باید دید قانون جدید که واقعیت‌گراست، در زمینه استقلال حقوق کیفری اطفال حاوی چه پیامی است؟ در ابتدا خاطر نشان می‌شود که این قانون بعضاً پیام‌های متضاد دارد؛ زیرا از یک سو به استقلال حقوق کیفری اطفال بها می‌دهد و از سوی دیگر، آن را تضعیف می‌کند.

1. André Varinard, Les fondements du nouveau code de la justice pénale des mineurs, Droit de la famille, N.3, Mars 2021,

قانون حاضر، علاوه بر ذکر مفهوم مصلحت عالیۀ طفل در مادهٔ مقدماتی، غالباً در مسیر استقلال حقوق کیفری اطفال حرکت کرده است.^۱ حتی در مواردی از جمله از طریق افزایش سن مسئولیت کیفری (سیزده سال)، پیش‌بینی اصول خاص عدالت کیفری اطفال مانند محدود کردن موارد رسیدگی علنی، درگیر کردن والدین، تخصصی کردن دادگاه‌ها، الزام همراهی و کیل و توجه به سن زمان ارتکاب، استقلال این قلمرو را تقویت ساخته است.

با وجود این، بر اساس ضرب‌المثلی که بیان می‌کند شیطان در جزئیات پنهان می‌شود و به‌رغم تضمینات مادهٔ مقدماتی، در مواردی استقلال حقوق کیفری اطفال تضعیف و تهدید نیز شده است. یکی از جلوه‌های بارز این مسئله، افزایش اختیارات دادسرا و کاهش اختیارات قاضی دادگاه است. اگرچه دادستان در کتاب دوم قانون در خصوص تخصصی کردن کنشگران، به‌طور نمادین به عنوان کنشگر اول معرفی شده است، لیکن این دادسرا است که چنین نقشی دارد؛ زیرا دادسرا تحقیقات و آیین رسیدگی را هدایت می‌کند. همین نهاد به‌تنهایی و بدون حتی لزوم به توجیه، تصمیم می‌گیرد که به تدابیر تربیتی متوسل نشود و صرفاً یک جلسه در برابر قاضی اطفال یا دادگاه اطفال برگزار کند. در اینجا امری استثنائی به اصل تبدیل شده است. از سوی دیگر، مرحلهٔ تحقیقات مقدماتی که یک قاضی مستقل و بی‌طرف، به‌صورت کاملاً ترافیعی انجام می‌داد، اکنون مقام دادسرا و به‌طور غیر ترافیعی برگزار می‌کند. از این رو، در اینجا استقلال حقوق کیفری اطفال در معرض خطر قرار گرفته است. اگر عنوان ضمانت اجراهای تربیتی حذف شده است، اما خود تدابیر باقی است و می‌توان آن را حتی نسبت به اطفال ده‌ساله صادر کرد. در واقع، قاضی اطفال می‌تواند برخی از تدابیر از جمله خدمات عام‌المنفعه یا طی دورهٔ کارآموزی صادر کند. از طرفی، اصل ارجحیت پرورش نسبت به کیفر رها شده است.

1. Philippe Bonfils, «Première approche du code de la justice pénale des mineurs», Actualité juridique. Pénal, N° 10, 2019, p. 476

نتیجه گیری

تصویب‌نامه قانونی ۱۹۴۵ که منشور کودکان و نوجوانان بزهکار محسوب می‌شد، در فضای آشفته پساجنگ و پایان اشغال فرانسه به دست آلمانی‌ها به تصویب رسید. این متن که با رویکردی انسان‌مدار به عدالت کیفری صغار، بر بازپروری و پیشگیری از گذر پاسخ‌های قضایی به بزهکاری کودکان و نوجوانان تأکید می‌کرد، با وجود اصلاحات مکرر، به طرز استواری در فرهنگ قضات، وکلا و به‌طور کلی جامعه حقوقی مستقر شده بود. لیکن تحولات اجتماعی و فرهنگی جامعه فرانسه از یک‌سو و یافته‌های جرم‌شناسی بالینی^۱، آموزه‌های مکتب دفاع اجتماعی نوین^۲ و آورده‌های حقوق بشری اسناد بین‌المللی^۳ و تحولات کمی و کیفی بزهکاری کودکان و نوجوانان از سویی دیگر، بازبینی و اصلاح متن ۱۹۴۵ را ضروری می‌نمود.

به همین دلیل، از آغاز دهه ۱۹۹۰، کمیته‌های تدوین قانونی جدید به‌طور جدی فعال شد و سرانجام *قانون (کد) عدالت کیفری کودکان و نوجوانان* که منشور نوین کودکان و نوجوان بزهکار محسوب می‌شود، در تاریخ ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۹ به تصویب رسید و از تاریخ ۳۰ دسامبر ۲۰۲۱ برابر با هشتم مهرماه ۱۴۰۰ لازم‌الاجرا شد.

بدین ترتیب، مقررات ناظر به کودکان و نوجوانان بزهکار که تا پیش از این در تصویب‌نامه ۱۹۴۵، آیین‌نامه‌های متعدد و قانون آیین دادرسی کیفری پراکنده بود، در پرتو الزامات اصل ۳۴ قانون اساسی فرانسه، اصل کیفیت‌مندی قانون (صراحت و منجز بودن قانون، قابلیت پیش‌بینی آثار قانون و در دسترس بودن قانون^۴) و نیز اصل امنیت حقوقی اصلاح شد. قانون‌گذار به لحاظ *استقلال حقوق کیفری اطفال و نوجوانان*، از طریق پیش‌بینی یک ماده مقدماتی مشتمل بر اصول

۱. عباچی، مریم، *حقوق کیفری اطفال در اسناد سازمان ملل متحد*، انتشارات مجد، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۸.
 ۲. برای مطالعه بیشتر رک: آنسل، مارک، *دفاع اجتماعی*، ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات گنج دانش، تهران، چاپ پنجم، تابستان ۱۳۹۵.
 ۳. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *از حق‌های کودکان تا حقوق کودکان*، (دیباچه) در: مدنی و زینالی، آسیب‌شناسی حقوق کودکان در ایران، نشر میزان، چاپ اول، بهار ۱۳۹۰.
 ۴. درباره اصل کیفیت‌مندی قوانین کیفری رک: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *درآمدی بر پژوهش در نظام عدالت کیفری: فرصت‌ها و چالش‌ها*، در: بایسته‌های پژوهش در نظام عدالت کیفری، چاپ اول، تهران، ۱۳۹۲، انتشارات میزان و نیز در: ماهنامه قضاوت، دوره ۱۱، شماره ۷۷، شهریور ۱۳۹۱، صفحه ۵۳.

راهبر ناظر به فرایند عدالت کیفری کودکان و نوجوانان، مبانی و جهت‌گیری نوین قضایی، پلیسی و ... را به کنشگران این حوزه یادآوری کرد.

موقعیت بزه‌دیده نیز تا حدود زیادی ارتقا یافت؛ به طوری که اکنون وی در مدت‌زمانی دو ماهه از تاریخ تشکیل پرونده، پاسخ قضایی درباره درخواست جبران خسارت دریافت می‌کند. پیش از این، بزه‌دیده، باید تا پایان مدت رسیدگی، یعنی حدود هجده ماه، برای اتخاذ تصمیم جهت جبران خسارت به انتظار می‌نشست.

قانون (کُد) عدالت کیفری کودکان و نوجوانان در ارتباط با تلاش جهت انطباق مفاد آن با کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک، از جمله ماده ۴۰ آن، که دولت‌ها را ملزم کرده در خصوص تعیین سن حداقل مسئولیت کیفری اقدام کنند، (سنی که پایین‌تر از آن، طفل فاقد مسئولیت کیفری تلقی شود) سن تمیز را از حدود هفت سال به حدود سیزده سال ارتقا داد و مفهوم تمیز، یعنی اهلیت و توانایی درک عمل، خواستن عمل و فهمیدن فرایند کیفری ملزوم آن، را روشن‌تر کرد؛ اقدامی که موجب کاهش تعداد تابعان نظام عدالت کیفری می‌شود. اهمیت این مسئله از آن جهت دوچندان می‌شود که کشور فرانسه با کاهش نرخ زاد و ولد و مشکل نیروی انسانی جوان مواجه است.^۱ جمعیتی که معمولاً به دیده امتیاز و فرصت و عامل تأثیرگذار در پیشرفت کشور بدان نگریده می‌شود، نه به چشم عامل تهدید. این جمعیت، امروزه به دلیل تحولات اجتماعی و سیاسی از یک سو، و تنوع و تکثر منابع تربیتی مانند فضای مجازی، آموزش‌های فرا مدرسه‌ای، بهبود کیفیت تغذیه و بهداشت از سوی دیگر، زود هنگام پخته و صاحب درک و شناخت شده است و مطالبات متعدد و روزافزون به حق و مشروع دارد. لذا می‌توان گفت قانون‌گذار فرانسه تا حدودی متوجه این نکته شده است که پاسخ نامناسب به رفتار این دسته، ممکن است به مزمن و پایدار شدن بزهکاری آنان منتهی شود؛ چنان‌که بزهکاران خطرناک و سابقه‌دار امروزی، به عادت یا مکرر، محصول برخورد نابهنگام، مطالعه‌نشده یا نامناسب با رفتار آنان از جانب کنشگران نظام

۱. حرکت جمعیت کشور ما نیز از دهه نود شمسی به سمت سالمندی است. گفتنی است کاهش نرخ فرزندآوری به دغدغه اساسی حاکمیت تبدیل شده است؛ به طوری که قانون‌گذار، برای معکوس کردن روند آن، به مداخله کیفری متوسل شده است. برای اطلاعات بیشتر در خصوص قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت، مصوب ۱۴۰۰/۷/۲۴ ر.ک: روستائی، مهرانگیز و محمدباقر مقدسی، **ارزیابی سیاست‌های جمعیتی در سنجه اصول جرم‌انگاری؛ با تأکید بر قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت**، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، شماره ۲۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۱، ص ۱۲۴

عدالت کیفری هستند. چه بسا، رفتارهای مجرمانه یا منحرفانه این دسته، آینه تمام‌نمای کارنامه دولت‌ها و خانواده در حوزه مسائل آموزشی، پرورشی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی باشد.^۱ بدین ترتیب، انتظار می‌رود رفتار نظام عدالت کیفری با کودکان و نوجوانان در هر کشوری، در پرتو نیازها، مشکلات عمیق شخصی، خانوادگی و اجتماعی که موجبات ناسازگاری آنان با جامعه شده است و نیز در چارچوب قطب‌نمای «مصلحت و منافع عالیۀ کودک و نوجوان»، احیاکننده باشد تا طردکننده و انگ‌زننده کیفری او...

---

۱. نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، **جرم‌شناسی و عدالت کیفری کودکان و نوجوانان**، دیپاچه در: بشیریه، تهمورث «به کوشش»، دانشنامه عدالت کیفری کودکان و نوجوانان، نشر نگاه معاصر، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۷، ص ۱۷.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. آنسل، مارک، *دفاع اجتماعی*، ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی، انتشارات گنج دانش، تهران، چاپ پنجم، تابستان ۱۳۹۵.
۲. رستمی، هادی، و موسوی، سید پوریا، *مصالح عالیّه کودکان و نوجوانان بزهکار در حقوق کیفری ایران (با تأکید بر پاسخ‌های تعزیرمدار)*، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۴، شماره ۱۱۲، زمستان ۱۳۹۹.
- ۳-روستائی، مهرانگیز و محمدباقر مقدسی، *ارزیابی سیاست‌های جمعیتی در سنجه اصول جرم‌انگاری؛ با تأکید بر قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت*، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، شماره ۲۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۱.
۴. ژان فرانسوا رنوچی و کریستین کورتین، *حقوق کیفری کودکان و نوجوانان*، ترجمه بهزاد رضوی فرد و خدیجه بهشتی، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۵. شاملو، باقر، *عدالت کیفری اطفال و نوجوانان*، نشر جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۰؛ خواجه‌نوری، یاسمن، جهانی‌شدن *حقوق کیفری اطفال بزهکار*، نشر میزان، ۱۳۹۶.
۶. شهبابی، مهدی، «*تعامل عقلانیت ماهوی و شکلی در نظام حقوق مدنی ایران و فرانسه، تأملی در مبانی نظری شکل‌گیری قانون مدنی*»، نشریه مطالعات حقوقی، بهار و تابستان ۱۳۹۰، شماره ۱.
۷. شیری، عباس، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۳، آبان ۱۴۰۱.
۸. عباچی، مریم، *حقوق کیفری اطفال در اسناد سازمان ملل متحد*، انتشارات مجد، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۸.
۹. لاسال، ژان ایو، «*صغار در معرض خطر در حقوق فرانسه: مددکاری ترتیبی*»، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، نشریه تحقیقات حقوقی، دوره ۱۰، شماره ۴۶ - سال ۱۳۸۶.
۱۰. لکی، زینب، ارجاع کیفری؛ مبانی، چالش‌ها و آثار، رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۹.
۱۱. مردانه، محمدحسین، *کیفرهای احاله‌ای و آثار آن در حقوق کیفری ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه مفید، ۱۳۹۲.

۱۲. معظمی، شهلا و مهدوی، محمود «زیر نظر»، دانشنامه علوم جنایی اطفال و نوجوانان، نشر دادگستر، تهران، چاپ اول، ۱۴۰۰.
۱۳. موسوی، سید پوریا، مفهوم و جلوه‌های اصل مصالح عالیۀ کودکان و نوجوانان در حقوق کیفری ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق کیفری اطفال و نوجوانان، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تابستان ۱۴۰۰.
۱۴. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، **درباره سیاست جنایی افتراقی**، «دیپاچه» در: کریستین لازرژ، **درآمدی بر سیاست جنایی**، ترجمۀ نجفی ابرندآبادی، علی حسین، نشر میزان، چاپ دهم، ۱۴۰۱.
۱۵. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، **جرم‌شناسی و عدالت کیفری کودکان و نوجوانان**، دیپاچه در: بشیریه، تهمورث «به کوشش»، دانشنامه عدالت کیفری کودکان و نوجوانان، نشر نگاه معاصر، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۱۶. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، **جهانی‌شدن حقوق کیفری و تعاملات دانشگاهی بین‌المللی**، دیپاچه در: رضوی فرد، بهزاد، **جلوه‌هایی از حقوق کیفری فرانسه**، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۱۷. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، **بین‌المللی-اساسی‌شدن اصول حقوق کیفری عمومی**، در: جنیدی، لعیبا و امیرحسن نیازپور «به کوشش»، دانشنامه سیاست‌گذاری حقوقی، انتشارات معاونت حقوقی رئیس‌جمهور، تهران، چاپ اول، پاییز ۱۳۹۹.
۱۸. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، **حقوق کیفری آرای سیاست جنایی در پرتو راهبردهای سیاست عمومی**، در: مهرا، نسرین و نیازپور، امیر حسن، «به کوشش»، حقوق کیفری پویا - مجموعه مقاله‌ها در پاسداشت استاد دکتر محمدعلی اردبیلی، نشر میزان، تهران، چاپ اول، ۱۴۰۱.

(ب) منابع لاتین

19. Adeline LE GOUVELLO, LE NOUVEAU CODE DE LA JUSTICE PÉNALE DES MINEURS, in -.Joël-Benoît d' Onorio, Réformer la justice pénale? Pierre Téqui (Editions) 2022.
20. André Varinard, Les fondements du nouveau code de la justice pénale des mineurs, Droit de la famille, N3, Mars 2021,
21. E. Alain, **Le pré-projet de réforme de justice des mineurs**, AJ Pén. 2015.

- 22.E. GALLARDO, Les les grands axes de la réforme du droit pénal des mineurs, La Semaine Juridique Edition Générale n° 44-45, 28 Octobre 2019, doct. 1132
- 23.E. Gallardo, «L'intérêt supérieur de l'enfant dans la loi du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice», RSC 2019, n 4.
- 24.Laurent Gebler, **Principales nouveautés introduites par le code de justice pénale des mineurs**, AJ Famille, AJ Famille 2019.
- 25.Ordonnance n° 45-174 du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante
- 26.Ph. Bonfils, La nouvelle primauté de l'éducation sur la répression, Dr. Pénal, 2018, Etudes n 20.
- 27.Philippe Bonfils, «Première approche du code de la justice pénale des mineurs», Actualité juridique. Pénal, N° 10, 2019.
- 28.Philippe Bonfils, la philosophie de code da la justice penale des mineurs, Droit de la famille, N3, Mars 2021,
- 29.)Soudabeh Marin, La réception mitigée des codifications napoléoniennes en Iran, Droit et culture, 2004-2.
- 30.Nadjafi A., Ali Hossein, La pensée et la réflexion en mouvement permanent (Un bout de chemin enrichissant avec Mireille Delmas-Marty), RSC 2022.